

**TALABALARNING IJODIY QOBILYATLARINI
RIVOJLANTIRISHDA “MANZARA RANGTASVIRI” NING O’RNI
VA AHAMIYATI**

Mirolim Xudoyberdiev,

Tasviriy san’at va
muhandislik

grafikasi kafedrası assisenti

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola «Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi» ta’lim yo’nalishi talabalari uchun mo’ljallangan bo’lib, unda tasviriy san’atda manzara janrida bo’yoqda ishlashning maqsad va vazifalari, tasviriy san’atni o’qitishdagi o’qituvchining mahorati kabi masalalar o’z aksini topgan.

Kalit so’zlar: Moybo’yoq, rangtasvir, kartina, mastexin, lessirovka, alla prima, politra, blik, grunt, eskiz, akvarel, uslub, kompozitsiya, axromatik, abstrakt, Rang koloriti, janr, vitraj, natyurmort, to’yinganlik bo’yoq, obraz, refleks, ritm, yorug’lik, personaj, faktura, monumental, byust.

“Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatiga ega bo’lib dunyo miqyosida o’z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo’sh kelmaydigan insonparvar bo’lib kamol topish, baxtli bo’lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarni safarbar etamiz”. “Mamalakatimiz prezidenti SHavkat Mirziyoevning bevosita tashabbusi va rahbarligida qabul qilingan hamda izchil amlga oshirilayotgan O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning **beshta ustuvor yo’nalish bo’yicha Harakatlar strategiyasi** taraqqiyotning yangi bosqichini boshlab berdi. Bu jarayonning amaliy natijalari, belgi va xususiyatlari bugungi kunda hayotimizning barcha jabhalarida, eng muhimi, xalqimizning ongu tafakkuri, intilish va harakatlarida yaqqol ko’zga tashlanmoqda. Shu ma’noda, harakatlar strategiyasi O‘zbekistonni tez sur’atlar bilan o‘zgarayotgan zamon talablari asosida jadal rivojlanishning

ilmiy-nazariy, amaliy-konstruktiv asoslarini belgilab beradigan, taraqqiyotning yangi davri uchun mo'ljallangan muhim dasturilamadir, desak, ayni haqiqat bo'ladi".

Talabalarni badiiy jihatdan tarbiyalash, ularning badiiy didlarini yuksaltirish, tabiat qo'ynida san'at asarlari yaratish, tasviriy san'at asarlarini ko'rish va tushunish ko'nikmalarini hosil qilishdan iborat. Shuningdek, talabalarga, bo'lajak rassom-pedagoglarga ko'rib-kuzatib, taxlil qilib to'g'ri tasvirlash, atrof-muhitni, borliqni idrok etish, rang sezish, rangtasvir asarlarini yaratish malakalarini shakllantirishdan iboratdir. Realistik rangtasvir ishlash san'ati borliqni xaqqoniy obrazlarda ifoda etish maxoratini rivojlantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Rangtasvir, Qalamtasvir, o'quv amaliyoti ochiq xavoda plener sharoiti mashg'ulotlarida talabalar manzara kompozitsiyasida ijod etishga o'rgatish metodikasini shakllantirishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish.

Rangtasvir, o'quv amaliyoti ochiq xavoda plener sharoiti mashg'ulotlarida talabalar manzara kompozitsiyasida ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanib o'qitish, talabalarning bu fanni o'zlashtirish darajasi oshadi. Masalan:

- o'qitish jarayonida kompyuter va pedagogik texnologiyalar uyg'unlikda olib borilsa;

- o'quv amaliyoti ochiq xavoda rasm chizish (plener)da dasturiy-pedagogik vositalar ishlab chiqilsa;

- animatsiya va multmediadan foydalanilsa (chiziqlarni chizish yo'nalishlari bo'yicha harakatlantirilsa, ovozli effektlar qo'llanilsa);

- maxorat darslarini (master klas) tashkillashtirilsa;

- eskiz, ranglavxa qisqa muddatli tasvirlarni ob'ektni o'ziga qarab ishlansa.

Talabalar rangtasvirda rang munosabatlarini juda puxta bilishlari muximdir. Shuning bilan realistik rangtasvirning nazariy asoslarini o'zlashtirish va ayni paytda amaliy mashq qilish natijasida samarali rasm

ishlash yo'llarini o'rganish mumkin. Ranglarning tabiatda qanday hosil bo'lishi va tarqalishi muammosi qadimdan olim va rassomlarning diqqatini tortgan. Mashhur olimlar Nyuton, Lomonosov Gelmgolslar ranglarning mohiyatini ilmiy asoslarda tekshirganlar. M.V.Lomonosov fanda birinchi bo'lib asosiy ranglarni kashf etgan. I.Nyuton qator tajribalar o'tkazib, oq yorug'likni ko'p rang ekanligini isbotlagan. Ektranda spektr ranglarini hosil qilgan. Buning uchun Nyuton quyosh nurini qora pardaning kichik tirqishidan o'tkazib uning yo'lga uch qirrali prizma qo'ygan, natijada ektranda har xil ranglardan iborat keng yorug'lik yigindisi hosil bo'lgan. Ektranda spektr ranglari paydo bo'lib, ular quyidagicha joylashgan: qizil, sariq, zargaldoq, yashil, zangori, havorang va binafsha ranglar.

Ikkita spektr ranga ustma-ust tushirilsa, ranglar bir-biriga qo'shib murakkab rang hosil bo'ladi. Qizil rang, havo rang va binafsha ranglar bilan qo'shilganda chiroyli tUSDagi pushti, to'q qizil, safsar ranglarni hosil qiladi. Qo'shilganda oq rang beradigan spektrli ranglar qo'shimcha yoki to'ldiruvchi ranglar deyiladi. Chunki ular oq rang hosil bo'lgunga qadar bir-birini to'ldiradi. Bunday ranglarga sariq, havo rang, qizil, zangori, yashil va binafsha ranglar kiradi. Bo'yoqlarning qo'shilishi bilan spektraviy ranglarning qo'shilishi orasida farq bor, Uchta asosiy-spektraviy rang: qizil, yashil va havo rang qo'shilganda oq rang hosil bo'ladi. Asosiy qizil, sariq va havo rang bo'yoqlari qo'shilishidan esa qora rang hosil bo'ladi. Spektrning sariq va havo ranglari qo'shilishi natijasida oq hosil bo'ladi. Biroq sariq va havorang bo'yoqlarni aralashtirsak yashid rang hosil bo'ladi.

Manzara rangtasviri — rangtasvir dasturining kerakli bo'limi bo'lib, rassom-pedagoglarni tayyorlash jarayonida muhimdir. Tabiat benihoya jozibali va go'zaldir. Quyosh nuri va atrof muhit cheksiz turli ranglarni hosil qiladi. Rassom ana shunday o'zgarishlarni chuqur anglab, taxlil qilib, so'ng ifoda etishi kerak. Aks xolda tasvir jonsiz, ta'sirsiz chiqib qoladi,

o'rganayotganlar uchun bunday holatlarni xisobga olib tasvirlashda manzaralar juda qo'l keladi. Chunki unda predmetlarda soya, shulalar, rang tuslarining uyg'inligi ifodaviyligi yaqqol ko'rinib turadi. Ular tasvir shaklini, yorqinligini, yaxlitligini ko'rsatishda xizmat qiladi. SHu'la («blik») va rangli shu'la («refleks manzaradagi barcha predmetlarda aks etib turadi. CHunki ular yorug'likni yutmaydi, balki yog'dulanib kaytaradi. Nurni o'zida sindirib yuboradigan sirtli narsalarda aks shu'lalarni ba'zan sezib qolish qiyinroq boladi. Ammo ularni talaba ilg'ab olishini va tasvirlashni doimo mashq qilishi kerak. Buning uchun har bir o'rganuvchi yosh rassom o'z bilimini ham nazariy, ham amaliy jixatlarini kitob qo'llanmalaridan o'qib, rangtasvir namunalarini muzey va ko'rgazma zallarida ko'rishi mumkin.

Moybo'yoqda tasvirlarni ishlash rassom uchun ham, endi o'rganayotgan talaba uchun ham juda qiziqarli mashg'ulotdir. Ammo bu mashg'ulotning jiddiy qiyinchiliklari ham mavjud bo'lib, u moybo'yoq rangtasvir texnologiyasi bilan ham bog'liq. Chunki moybo'yoq bilan ishlash ma'lum tayyorgarlikni talab etadi. Ularga bo'yoqlarni tanlash, ish uchun sath (mato)ni tortib tayyorlash, uni qoplama (grunt) bilan yopish, mo'yqalamlarni tanlash, eritgichlarni tanlab olish kabi zarur tadbirlarni kiritish mumkin. Moybo'yoq tasvirlar ishlashni o'rganish natyurmortlarni chizib mashq qilish orqali o'zlashtirilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

“Yelimli qoplama” deb yuritiladigan qoplamaning yana bir xili quyidagicha tayyorlanadi. Suvda 50-60 gr. jelatin eritiladi va unga 15 gr. glitserin qo'shiladi. U matoga 1-2 marta surtiladi. Birinchi marta surtilgani qurigach qumqog'oz bilan mato usti tekislanib olinadi, so'ng ikkinchisi surtiladi. Shundan so'ng yelim aralashmasi bo'r va oq bo'yoq kukuni bilan teng nisbatlarda 40 S darajali issiqda eritiladi. Agar uning tarkibi quyuuq bo'lib qolgudek bo'lsa, o'sha yelim aralashmasidan qo'shiladi. Bunday qoplama 2-3 marta qavatma-qavat qilib surtiladi. Ular oralig'ida ko'rishi uchun ma'lum vaqt bo'lishi shart. Qoplamalar yana ma'lum rang tusida ham tayyorlanishi mumkin. Ular ko'proq ijodiy ishlarni bajarishda va kompozitsiya yaratish

jarayonlarida qo‘l keladi. Moybo‘yoqda o‘quv-mashqlarni bajarishda rang xillaridan ham unumli foydalanish talab etiladi. Vazifalarni ishlaganda juda ko‘p rang xillaridan bilib-bilmay ishlatish yaxshi samara bermaydi.

Buning uchun esa albatta tajriba va o‘quv bo‘lishi kerak.

Moybo‘yoqlar uchun moylar va suyultirgichlar

Moybo‘yoqlarning asosiy plenka hosil qiluvchi komponenti ba’zi bir o‘simliklarning urug‘laridan olinuvchi o‘simlik moylari hisoblanadi.

Moylar quriganda qanday plenka hosil qilishiga qarab to‘rt guruhga bo‘linadi.

Birinchi guruhni zig‘ir turidagi moylar tashkil etadi. Ular juda tez qurib, mustahkam bo‘ladi, organik eritgichlarda erimaydi. Bu guruhga: zig‘ir, kandir moyi va boshqa moylar kiradi.

Ikkinchi guruhni o‘simlik turidagi moylar tashkil etadi. Plenka hosil qilish qobiliyati birinchi guruhga nisbatan pastroq, o‘zoq vaqtda quriydi. Olingan plenka organik suyultirgichlarda qisman eriydi, qizdirilsa yumshab, erib ketadi. Bu guruhga kungaboqar, soya va boshqa moylar kiradi.

Uchinchi guruhni zaytun turidagi moylar tashkil etadi. Bu moylar to‘liq qurimaydi. O‘simlik moylari yog‘ kislotalari (94-98 %) ning glitseridlaridan, ozroq miqdordagi to‘yingan va tuyinmagan yog‘ kislotalari (1-2 %), yuvilib ketmaydigan vositalardan (0,5-1 %) va oqsil modda (0,5 %)lardan tashkil topgan. O‘simlik moylarining plenka hosil qilishning asosiy sababi bu ularning tarkibidagi to‘yinmagan yog‘ kislotalarining mavjudligidadir. Moylarning yog‘ kislotalari bilan to‘yinganlik darajasi, plenka hosil qilish qobiliyatini xarakterlash uning tarkibidagi yod birligi bilan ko‘rsatiladi. Moyning yod birligi qancha ko‘p bo‘lsa, u shuncha tez quriydi. O‘simlik moylarining muhim xususiyatlaridan biri bu uning polimerlash kobiliyatidir. Polimerlangan moy tez qurish xususiyatiga ega bo‘ladi va yaxshi fizik-ximik xususiyatiga ega bo‘lgan plenka hosil qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. SHavkat Mirziyoev. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz - T., “O‘zbekiston” 2016 y., 14 bet.
2. Bulatov C.S, Jabbarov R.R. Tasviriy san’at asarlarining falsafiy va psixologik taxlili (monografiya). “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2010 yil.
3. Tolipov N, Abdurasilov S, Oripova N. “Rangtasvir”-T., 2006
4. Abdirasilov S. “Tasiriy san’at o‘qitish metodikasi” Toshkent-2012 yil.